

El conreu de cotó al Baix Gaià

John McAulay Solé

ABSTRACT

This study analyses the phenomenon of cotton harvesting in Catalonia, specifically in the Baix Gaià region, during Franco's regime. Based on documentary sources and oral testimonies, it reconstructs the introduction, organization, and impact of this crop in the area, placing it within the broader framework of Franco's economic policy. The study examines the role of the Algodonera de Cataluña company, the response of local farmers, and the reasons behind the decline of this practice in the 1960s, thus helping to fill a gap in the history of Baix Gaià.

La industrialització catalana és un fenomen que ha estat àmpliament investigat. El procés va convertir Catalunya en el principal motor econòmic de l'Estat espanyol, i durant més de dos-cents anys, va estar liderat pel sector tèxtil. Des de les indies que durant el segle XVIII van irrompre a Barcelona fins al tancament de les fàbriques a partir del *desarrollismo* del règim franquista, el cotó va ser la matèria primera que va situar el país a l'avantguarda econòmica. Però, en canvi, se sap ben poc sobre un fenomen estretament vinculat: el conreu de cotó que, durant prop de vint-i-cinc anys, en plena dictadura, va arribar a Catalunya.

El fenomen va estendre's per gran part de la geografia catalana, arrelant a les quatre províncies, però amb especial força a les de Tarragona i Lleida. El Baix Gaià va ser, particularment, una de les zones on aquest conreu va tenir més

bona rebuda entre els agricultors locals i, durant un quart de segle, va tenir els camps de blanc, abans de desaparèixer de forma precipitada. L'experiència en aquesta petita subcomarca tarragonina il·lustra a la perfecció un petit fragment de la història: l'auge i declivi del conreu del cotó al Baix Gaià enllaça el fracassat somni autàrquic del règim, la recerca de noves oportunitats per escapar de la pobresa del camp i la transformació d'una terra rural en un exponent de la massificació turística.

Hi ha una diversitat de fonts documentals i acadèmiques sobre l'expansió del cotó per l'Estat espanyol. Però, a escala local, molts dels documents que podrien fer referència a aquesta pràctica s'han perdut. La xarxa d'arxius municipals del Baix Gaià conserva poca documentació oficial pròpia de la situació agrària durant el franquisme i les referències al cotó apareixen només en informes agraris estadístics i comunicacions —tot i una recent incorporació de gran importància a l'Arxiu Municipal d'Altafulla, el fons Jaume Rubinat. Pel que fa a treballs historiogràfics, els pocs que estudien aquest fenomen agrari n'ofereixen només una breu menció. L'única anàlisi de certa profunditat és “De quan el cotó era un dels principals conreus d'Altafulla” (2006), publicada per Maria Noguera a *Estudis Altafullencs* del 2006, malgrat les seves limitacions i imprecisions. També a la premsa de l'època hi apareixen referències puntuals.

Roda de Berà, anys 50. La rodenca Natàlia Barot Navarro [esquerra] i la seva cunyada Rosita López Costas, casada amb Manel Barot Navarro i nascuda a Vilabella, cullen cotó al camp de la família. Autor desconegut. Centre d'Estudis Rodencs.

Natàlia Barot Navarro [esquerra] i Rosita López Costas mostren el cotó collit.
Autor desconegut. Centre d'Estudis Rodencs.

Enmig d'aquest buit general, els testimonis personals són una font essencial per poder recuperar detalls sobre una pràctica que, si no, seria difícil de conèixer. A les diverses poblacions del Baix Gaià, hi ha encara desenes de veïns que van estar involucrats en el conreu del cotó d'una manera o altra. Malgrat les llacunes de memòria, l'edat avançada i el desconeixement de moltes dades, les seves aportacions són essencials per a entendre el funcionament del conreu del cotó a escala local i moltes de les particularitats d'aquest fenomen.

Els primers esforços per arrelar el cotó a Espanya

No es pot entendre l'arribada d'aquest cultiu al Baix Gaià si no s'emmarca en un context molt més ampli, en el qual es promocionava el cotó per satisfer les necessitats nacionals. Ara bé, les primeres arrels del cotó a Espanya cal buscar-les a al-Àndalus. Van ser els musulmans nouvinguts a la península ibèrica els qui van portar el conreu des de l'Orient Mitjà per assentar-lo inicialment al llarg del riu Guadalquivir, al segle IX, abans d'expandir-lo cap a la costa mediterrània i les Illes Balears. Durant aproximadament un mil·lenni, el cotó va mantenir una presència força estable a Espanya, concentrant-se especialment en terres andaluses, però la forta expansió del conreu arreu d'Amèrica i altres indrets del món colonial al segle XIX va ser un cop dur per a la producció nacional.

De tota manera, el consum majúscul que requerien les fàbriques catalanes, en ple apogeu de la industrialització, va impulsar el mateix Estat a participar activament en la promoció del conreu del cotó espanyol.

La primera acció oficial va arribar només començar el segle XX. El 1904, el govern va aprovar una llei que pretenia estimular el cultiu del cotó establint unes exempcions tributàries per als pagesos i atorgant bonificacions als més exitosos, però va ser un fracàs. Durant la Primera Guerra Mundial, davant les dificultats per adquirir la matèria primera en el mercat internacional, van aparèixer noves iniciatives, aquestes de caràcter privat, com ara l'Asociación Catalana para el Fomento Agrícola Algodonero i la Sociedad Catalana Agrícola Algodonera.

L'Estat va tornar a moure fitxa durant la dictadura de Primo de Rivera, amb crèdits per als agricultors, i sobretot durant la Segona República. El 1932, es va crear l'Instituto de Fomento del Cultivo Algodonero, que tenia per objectiu multiplicar per deu el terreny destinat al conreu del cotó per arribar a les 100.000 hectàrees i expandir la planta fora d'Andalusia, a Extremadura i Toledo. També es va obrir una línia pressupostària per subvencionar els agricultors i es va regular el preu mínim del cotó i la venda de la fibra. Però tampoc així la producció va acabar d'arrencar, i la Guerra Civil va acabar d'estrancar totes les esperances.

El franquisme promou el conreu del cotó

Els gairebé tres anys de conflicte bèl·lic van acabar amb la victòria de les tropes nacionalistes el 1939 i l'inici de la dictadura de Francisco Franco. Durant les dues dècades següents, el nou règim va basar la seva política econòmica en l'autarquia a causa de la situació de misèria en la immediata postguerra i l'aïllament internacional després de la Segona Guerra Mundial. També hi va influir el component patriòtic pel qual es concebia Espanya com una nació a l'altura de les principals potències mundials que podia subsistir per si sola. Amb la importació de fibres tèxtils com a primera partida del dèficit de la balança comercial espanyola (RODRÍGUEZ i RUIZ 1996) i la pressió de la històricament potent indústria tèxtil catalana, el govern franquista va situar un objectiu molt ambiciós: aconseguir l'autosuficiència cotonera.

Per estimular el conreu del cotó, l'Estat va configurar un marc institucional clarament intervencionista que va allargar-se fins al 1962. La *Ley sobre racionalización y fomento de la producción de plantas textiles en España* de 1940, base legal sobre la qual va bastir-se l'estratègia oficialista, feia referència a la necessitat d'assolir “*una independencia nacional en material de tan capital importancia*”. Per això, es va crear l'Instituto de Fomento de la Producción de Fibras Textiles, amb una subdelegació específica anomenada Servicio del Algodón. El conjunt del territori espanyol va dividir-se en dotze zones cotoneres entre el 1940 i el 1948, a mesura que el conreu s'expandia arreu, mentre que la promoció del cotó entre els agricultors espanyols va recaure sobre un conjunt d'empreses privades concessionàries que operaven de forma exclusiva a cada zona. L'Estat decretava anualment els preus de totes les classes de cotó i deixava a les concessionàries un ampli marge de maniobra.

Malgrat els esforços del règim franquista, els resultats durant la dècada dels quaranta no van ser els desitjats. El conreu es va estendre progressivament arreu de l'Estat, però va ser una expansió lenta i irregular, i de les 19.000 hectàrees de cotó existents el 1940 només es va passar a les 34.000 hectàrees en deu anys. No va ser fins a principis de la dècada dels cinquanta, quan l'Estat va incrementar de forma significativa la retribució que havien de pagar les concessionàries als pagesos per la fibra, que es va produir una inflexió decisiva en la producció cotonera (MALUQUER 1973). Per a la campanya del 1953, el preu mínim es va disparar de les 4,85 pts/kg fins a les 12 pts/kg, després d'un lustre sense alteracions.

A partir d'aleshores, el conreu del cotó es va expandir ràpidament per gran part d'Espanya, arrelant exitosament a Castella i Lleó, Aragó, el País Valencià i també a Catalunya. En poc més d'una dècada, les terres dedicades a aquesta planta van multiplicar-se per deu, arribant a les 346.200 hectàrees i retornant gairebé 335.000 tones de la preuada fibra el 1962. Va ser el zenit. La manca d'estadístiques fefaents dificulta saber-ho amb total certesa, però és probable que la producció de cotó nacional en aquell moment fos suficient per complir el desitjat objectiu de proveir la totalitat de les fàbriques tèxtils espanyoles (FERNÁNDEZ ROCA 2001).

L'expansió del cotó a Catalunya

El cotó ja va provar d'establir-se als camps catalans molt abans de l'arribada del franquisme. Al segle XVIII, i en un context marcat per la puixant indústria tèxtil catalana, el rei Carles III va apostar per portar aquest conreu a Catalunya i assolir un cert autoabastiment, però el projecte va fracassar i es va abandonar. No és fins a la dictadura franquista que aflora un segon intent, aquest cop exitós, en el marc de l'estratègia oficialista per expandir el cotó. La primera reaparició en terres catalanes es va produir, probablement, a principis del 1941, quan el govern espanyol va autoritzar l'empresa Tejidos Noguera, S.A. a sembrar 20 hectàrees de cotó a Tortosa a títol d'assaig, per tal de descobrir quina varietat podia arrelar millor a la regió.¹ El següent pas era regularitzar el conreu a Catalunya, on les condicions eren especialment bones “*en sus zonas costeras y de regadío*”.² L'Estat va crear així la 10a zona cotonera el 1945, integrada per les províncies de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona.

Segons les dades oficials, l'impuls del govern franquista va fer que el cotó aflorés de forma regular a Catalunya a partir del 1946, inicialment amb una hectàrea a la província de Tarragona. L'any següent, ja es va superar el centenar d'hectàrees conreades i a partir d'aleshores el creixement va ser constant. La província de Girona va ser la que va viure l'experiència més intranscendent i va abandonar el conreu el 1951, mentre que a Barcelona el cotó va sobreviure una quinzena d'anys, això sí, amb una presència molt limitada i radicada principalment a les comarques del Penedès i, en grau més baix, a punts del Maresme.

On el conreu cotoner va tenir una vida intensa va ser a Lleida i Tarragona: les dues províncies van acumular el 99% del total de cotó produït a Catalunya durant la dictadura. El conreu va arrencar amb més ímpetu a la demarcació de Ponent, amb alguns entrebancs per guanyar-se la confiança dels agricultors de la Plana de Lleida, que aviat es van superar. A mitjans dècada, l'enginyer agrònom en cap de l'Algodonera de Cataluña, José Camino Aguirre, ja s'atrevia a afirmar que, després d'un inici tímid, el conreu del cotó havia arribat a

1 En els annexos finals el lector trobarà les dades anuals del conreu del cotó a l'Estat, a Catalunya i al Baix Gaià entre 1940 i 1971.

2 B.O.E. del 24 de novembre de 1945. *Orden por la que se crean nuevas zonas algodonerías y se amplía la Zona 7ª*.

A Catalunya, l'empresa concessionària va ser Algodonera de Cataluña, S.A., encarregada d'impulsar el conreu a les quatre províncies. Amb seu a Barcelona, es va constituir formalment el 21 de febrer de 1947, i només uns dies després va rebre la concessió de la 10a zona. Des de l'inici, va ser un clar exemple del tràfic d'influències entre les autoritats franquistes i els grans actors econòmics: pel consell d'administració hi van passar industrials de renom del sector, com ara Josep Maria Pujadas i Miquel Sans Mora. L'abril del 1960, l'Algodonera de Cataluña va acordar vincular-se de forma subordinada amb Algodonera del Ebro, S.A., que dominava les províncies d'Aragó. A principis de febrer del 1970, amb una presència del cotó als camps pràcticament nul·la a Catalunya i una situació insalvable, els accionistes de l'empresa catalana van aprovar la dissolució i liquidació de la societat.

L'Algodonera de Cataluña estava formada per un equip jeràrquic, que realitzava una diversitat de tasques, sovint sobre el mateix terreny. Fora del consell d'administració, destaca la presència de l'enginyer agrònom José Camino Aguirre, el qual va tirar endavant una "*voluntariosa e intensa campaña*"⁵ per expandir el cotó per Catalunya. Entre d'altres membres, també hi havia un pèrit agrònom, que resolva els problemes agrícoles; els capatassos, amb diverses funcions intermediàries entre la direcció i els pagesos; els delegats regionals, encarregats d'organitzar el conreu a escala comarcal; i els auxiliars locals, ubicats als municipis amb més presència de cotó. L'Algodonera comptava també amb una xarxa d'instal·lacions per tot el territori que complien diverses funcions del procés cotoner. Hi havia el domicili social, a Barcelona; les delegacions, ubicades a les capitals de les comarques més actives; els dipòsits de llavors i els magatzems per acollir el cotó recol·lectat; i tres factories desmotadores a Reus, Lleida i Tortosa que transformaven la collita dels agricultors en la fibra que utilitzava la indústria tèxtil.

Com a concessionària, l'empresa havia d'acatar un conjunt d'obligacions dictades per l'Estat. Una d'aquestes era donar a conèixer el cotó entre els potencials cultivadors, una tasca propagandística que sovint es feia a través de la premsa. El *Diario Español*, a la província de Tarragona, i *La Mañana*, a la de Lleida –ambdós periòdics de la cadena de premsa del règim–, van publicar durant anys proclames per captar l'atenció dels agricultors i informar-los sobre

5 *La Mañana* de Lleida, 30 d'abril de 1954.

com iniciar-se en el conreu. L'Algodonera tenia també altres funcions, com ara proporcionar als pagesos els elements i instruments necessaris per al conreu, incloent-hi les llavors de cotó, adob, insecticides, sacs per a la recol·lecció i maquinària.

L'arribada del cotó al Baix Gaià

El Baix Gaià és una subcomarca natural que es troba a l'est del Tarragonès. Està formada per onze poblacions que tenen Torredembarra com a nucli més important, i inclouen Altafulla, Creixell, Roda de Berà i la Pobla de Montornès, entre d'altres. Les particularitats geogràfiques i econòmiques han fet que el Baix Gaià històricament estigués més vinculat al Vendrell i el Baix Penedès que no pas a Tarragona i la resta de la província. Fins als anys seixanta del segle passat, aquesta era una regió eminentment agrícola, colpejada per la pobresa dels primers anys del franquisme. En la recerca de noves oportunitats econòmiques, el cotó va irrompre amb força.

Collint cotó a Torredembarra. [D'esquerra a dreta] Francisco Mata Olivé, Maria (cosina de la mare), Joan (fill), Teresa (mare), Maria (dona), Roseta (cunyada). Al fons, la masia encara present al Càmping Miramar. Al dors de la fotografia hi diu "14/11/1962 Recuerdo del algodón a los 18 meses [edat del fill]". Autor desconegut. Fons personal de Francisco Mata.

Es fa difícil saber quin any va arribar exactament aquesta planta al Baix Gaià. Les dades oficials informen que el 1946 va conrear-se una sola hectàrea a

tota la província de Tarragona, que va ascendir fins a les vuit l'any següent, sense detallar-ne la presència a escala local. Per això, cal recórrer a fonts alternatives. Francisco Mata assegura que aquell any ja havia arribat el cotó a Torredembarra, a un camp de Baldomero Coch. “L'any 47 ja en teníem, poc o molt”, afirma.⁶ La ràpida expansió del cotó a la província i el seu arrelament al Baix Gaià abans del canvi de dècada també es constata per l'obertura de noves delegacions locals. A finals del 1948, l'Algodonera de Catalunya només disposava de representants a Tarragona i Tortosa. A l'inici de la campanya del 1949, l'empresa va sumar un delegat a Cambrils, i abans que acabés l'any ja disposava de nous representants a Ginestar i el Vendrell. Precisament, va ser el delegat regional d'aquesta darrera localitat, Josep Gay Rigual, qui tenia l'encàrrec d'organitzar el conreu del cotó al Baix Gaià. L'obertura d'una ‘sucursal’ al Vendrell demostra que la fibra ja s'estenia pels camps de la nostra subcomarca.

També es poden trobar referències a la premsa. El febrer del 1950, el *Diario Español* relatava que les JONS⁷ de Torredembarra plantejaven promoure el conreu de la patata primerenca “*en los mismos terrenos del cultivo del algodón*”, cosa que evidencia que la planta ja havia arrelat amb certa força a la localitat. El cotó també va aparèixer fora de Torredembarra, si bé no és fins al 1953 que hi ha les primeres mencions. Maria Fe Vives, veïna de Roda de Berà, conserva una llibreta que el seu pare havia usat de registre personal, i en ella s'informa que aquell any va collir i vendre 15 kg de cotó. També el 1953 apareix una referència a Altafulla en una carta de l'Hermandad Sindical Local de Labradores y Ganaderos⁸ que demanava informació sobre una notícia publicada a la premsa sobre les primes econòmiques que oferia el cotó. L'interès del sindicat de pagesos només s'explica perquè ja existia el conreu en aquest municipi. L'Hermandad d'Altafulla proporciona un altre valuós document: un informe sobre la distribució de superfícies agràries al municipi el 1954 en què s'indica que aquell any hi havia fins a 19 hectàrees dedicades al cotó.

6 Aquest treball de recerca conté informació de primera mà facilitada per protagonistes del conreu del cotó al Baix Gaià. En algun cas, reproduïm literalment fragments de les entrevistes. El lector trobarà en l'apartat final de Fonts i Bibliografia el llistat dels entrevistats.

7 Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS) era el nom del partit únic del franquisme.

8 Arxiu Municipal d'Altafulla (AMA). Tots els esments i les citacions de documents de l'Hermandad d'Altafulla i del fons Jaume Rubinat provenen d'aquest arxiu.

to por ciento para e' Estado.
 La JONS de Torredembarra dedica su ponencia al cultivo de la patata temprana solicitando la importación de semillas a su debido tiempo y la autorización del arranque de este tubérculo sin trabas con el fin de proceder a la siembra en los mismos terrenos del cultivo del algodón.
 El camarada Aramis sugiere una

Diario Español de Tarragona, 22 de febrer de 1950.

Durant els següents anys, van aparèixer noves mencions a la premsa. Una crònica publicada el 1958 a *La Vanguardia Española* es refereix a la població de Torredembarra i, en parlar de l'agricultura local, assegura que “*se han implantado cultivos modernos como los del algodón y el ricino, prueba del espíritu emprendedor de las gentes de Torredembarra*”. Dos anys després, el *Diario Español* en parlava en dos articles que també feien referència al mateix municipi. En ells s'explica que “*reina gran admiración entre los agricultores por sembrar algodón*” i “*son muchos los cultivadores que han dedicado más cantidad de superficie de tierra para el cultivo de esta planta industrial*”. Les últimes referències destacables apareixen en documents oficials. Un estudi de l'Ajuntament de Torredembarra⁹ del 1962 assegurava que el cotó era el conreu “*dominante*” a la zona de regadiu, “*comprendida entre la carretera y la vía del ferrocarril*”. I en un informe de l'*Hermandad* sobre la distribució de superfícies agràries a la Poble de Montornès es detalla que es van cultivar dues hectàrees de cotó el 1963, dues el 1964, quatre el 1965, quatre el 1966 i mitja el 1967, abans d'abandonar-se completament —unes xifres, però, discutides per altres documents.

A partir dels anys seixanta, el capatàs de l'àmplia regió estesa des del Camp de Tarragona fins al Penedès, l'altafullenc Jaume Rubinat, va encarregar-se de registrar l'evolució del conreu de cotó. Segons la seva estadística, la zona del Baix Gaià era la més prolífera. A principis de la dècada, de totes les terres dedicades al cotó sota la seva jurisdicció, més del 75% es trobaven en aquesta subcomarca. El 1962, per exemple, quan el fenomen agrari va registrar el seu zenit en la demarcació controlada pel Jaume Rubinat, s'havia cultivat cotó en

9 Arxiu Municipal de Torredembarra (AMTO).

209 hectàrees repartides per 27 poblacions, de les quals 183 es trobaven en 7 municipis del Baix Gaià. I quan el conreu va començar a davallar, l'últim indret on va tenir presència va ser a la nostra subcomarca, d'on no va desaparèixer fins a finals de la dècada.

L'organització de l'empresa

Al Baix Gaià, la màxima autoritat relacionada amb el cotó era el delegat regional, Josep Gay Rigual. Nascut el 1871 al Vendrell, des de ben aviat va viure estretament vinculat a la vida local. Durant el primer terç del segle XX, va participar activament en la vida política municipal, i fins i tot va ser alcalde en tres ocasions. En l'àmbit professional, va ser un important mercader de vins i exportador de renom, mentre que també va participar en la Junta Sindical Agrícola del Vendrell. La seva oficina es trobava al passeig del Generalísimo, 13, i disposava d'uns magatzems a la carretera del Doctor Robert, 44. Com a delegat regional, Josep Gay tenia la tasca de fer d'intermediari entre l'empresa i els cultivadors, promocionar el conreu del cotó i atendre les necessitats dels agricultors. Va morir el 1960, amb 89 anys, i aleshores el rol de delegat regional va passar a mans del seu fill, Ferran Gay Pons.

La família Calvet, collint cotó a Creixell, durant els anys cinquanta.
Autor desconegut. Fons personal de Maria Dolors Calvet.

L'Algodonera també disposava d'auxiliars locals, ubicats en aquells municipis on el cotó tenia més presència, que garantien la penetració de l'empresa a escala local. A Creixell era Vador Calvet qui tenia aquesta funció. La seva filla, Maria Dolors Calvet, el descriu com un “intermediari” que s’havia encarregat de distribuir les llavors entre els agricultors del poble. “El Josep Gay li donava autorització perquè ho fes”, explica. A Roda de Berà, els veïns situen com a auxiliar local Manel Barot, que posava Cal Paulito a disposició per a la recol·lecció dels sacs de cotó.

A Altafulla, la tasca de dirigir el conreu al municipi va atorgar-se a la família Rubinat. L'auxiliar local era el pare, Joan Rubinat, que va arribar a ser president de l'Hermandad del poble. La seva relació amb el sector del cotó va estendre's fins i tot fora d'Altafulla, essent escollit delegat local de la Junta Sindical del Grupo Económico Provincial de Cultivadores de Algodón, un organisme creat el 1953 per la Cámara Oficial Sindical Agraria de la província de Tarragona vist “*el incremento y desarrollo*”¹⁰ d'aquest conreu a la regió i que tenia per funció “*estudiar, plantear y encauzar los asuntos que directamente afecten*” els seus agricultors. Per la seva banda, el fill, Jaume Rubinat, va ser empleat de l'Algodonera, actuant com a capatàs. Vigilava el correcte funcionament del conreu en la seva demarcació i acompanyava de forma recurrent els tècnics de l'empresa per veure com evolucionaven les plantacions de cotó. “Venien en un Jeep que fotia unes batzegades... Em preguntaven ‘On anem avui?’, i jo els responia ‘Avui, a Mont-roig del Camp’ o ‘Avui, a Vilanova i la Geltrú’. Jo els ho ensenyava, anàvem per les finques a veure-ho”, relatava ell mateix. Altres veïns del municipi, com Salvador Gatell, també el recorden recorrent la regió amb moto. “Li van comprar una *Montesa*, anava a tots els pobles així, dos camins cada mes. Es va espatllar o va caure i li van comprar una *Lambretta*”, relata. I, més enllà del poble, Josep Solé de Creixell també l'identifica. “Tenien un representant a Altafulla. Venia aquest xicot, i ja no l’he vist mai més”. S’encarregava de controlar les plantacions de la zona i facilitar als agricultors tot allò que els fes falta. “Venia amb llapis i paper, parlava amb els pagesos i apuntava”, diu el Josep.

10 AMA.

Tres membres de la família Suñé collint cotó a Torredembarra, durant els anys 60.
Autor desconegut. Fons personal d'Isabel Suñé.

En alguns municipis, l'Hermidadad també havia realitzat la funció de l'auxiliar local per a l'Algodonera. Era el cas de Torredembarra, on els testimonis no recorden que cap veí tingués la mateixa responsabilitat que Vador Calvet, Manel Barot o Joan Rubinat. Aquí, el sindicat de pagesos s'encarregava de tot: proporcionava les llavors del cotó i una màquina per sembrar-les, si bé “tu tenies que fer la feina, plantar, regar i tota la història”, recorda Joan Magrinyà. També oferia adobs i insecticides, repartia els sacs entre els veïns per recol·lectar el cotó abans de dipositar-los a la seu de l'Hermidadad perquè vingués el camió a recollir-los i s'encarregava de transferir el pagament de l'empresa als agricultors. “El sindicat es cuidava de tots els tràmits”, explica Daniel Rovira.

El cotó, sobretot a terres de regadiu

Als anys quaranta, el Baix Gaià era una regió eminentment agrícola. Així ho relaten diversos informes municipals de l'època,¹¹ en què s'explica que la “*mayor parte*” dels habitants treballaven al camp. Ho feien principalment en terra de secà, ja que els nuclis poblacionals s'ubicaven un o dos quilòmetres a l'interior, i al voltant d'aquests s'hi cultivava generalment vinya, oliva, avellanes, ametlles i garrofes. A la primera línia litoral, però, s'havien obert terres de regadiu. Una àmplia xarxa de sínies, majoritàriament ubicades per sota de

11 AMTO.

la carretera nacional que unia Barcelona i València —l’N-340—, permetia el subministrament d’aigua i diversificava les plantacions. Així, les terres de regadiu es van aprofitar per fer blat, civada i moresc, alfals per als animals, i productes d’horta com ara cigrons, mongetes, remolatxa, patates i pastanagues. És aquesta part del conreu dedicada al consum propi —el que es coneix com a *gasto*— que portava les autoritats franquistes a assegurar que la població del Baix Gaià tenia “cierta” o fins i tot “*plena autarquía*” en matèria alimentària. “*Los productos agrícolas que se recogen son consumidos casi en su totalidad en la misma localidad*”, detallen els mateixos informes. Ara bé, la situació agrícola en general no era positiva, i l’estat dels conreus no es considerava en cap cas “*halagüeño*”.

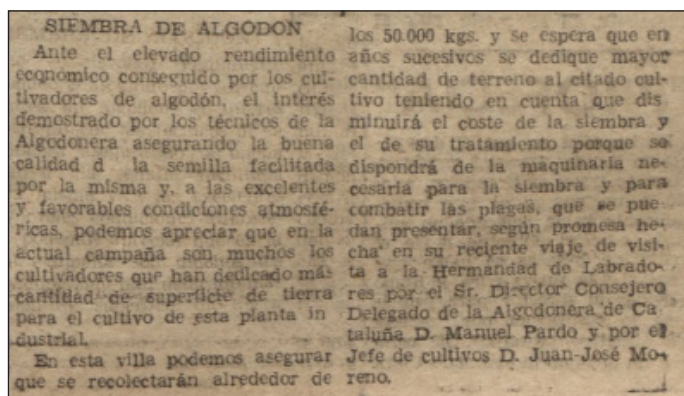
Pel que fa a les propietats agrícoles, destaca la gran diversitat de realitats existents. Al Baix Gaià, hi trobem grans propietaris que delegaven la gestió de les seves terres a masovers, d’altres que les llogaven als veïns de la zona a canvi d’un preu o d’una proporció de la collita, petits propietaris que arrendaven les seves terres a agricultors, d’altres que les treballen ells mateixos amb tota la família i fins i tot alguns jornalers. En general, malgrat l’existència de grans propietaris, la terra estava “*muy repartida, poseyendo casi todos los vecinos una (al menos) parcela de propiedad*”, de manera que els veïns treballaven els seus camps. “*De una forma u otra todos los dedicados a faenas agrícolas poseen tierras, ya en aparcería, arrendamiento o propiedad*”, segons aquests informes. Sovint, les extensions de propietat eren de secà, on no podien créixer aquells conreus més rendibles per a la venda i essencials per al consum familiar, i per això els pagesos havien de treballar també terres de regadiu.

Quan el cotó va arribar al Baix Gaià a finals dels anys quaranta, va ser especialment ben rebut en aquests camps ubicats al llarg del litoral, on es feia una gran varietat de conreus. El nou cultiu no va arribar a ocupar totes les extensions de regadiu, sinó que, en un mateix moment, es plantaven cotoneres al costat de blat, alfals pels animals i horta per al *gasto* perquè aquests productes eren igualment de necessitat per a les famílies. Joan Vives assenyala que, dels pagesos que tenien terra amb sínies, “quasi tots feien una zona de cotó”, mentre que Maria Dolors Calvet afegeix que “qui tenia regadiu, li anava la mar de bé”. La presència de les sínies va ser l’al·licient més important per optar pels camps de regadiu a l’hora de plantar les cotoneres, ja que es podien regar amb

molta més facilitat quan ho necessitaven. Aquest conreu també va fer acte de presència a l'interior, en terres de secà, si bé no pas de forma tan extensa.

Sembra i collita del cotó

El primer pas per poder plantar el cotó era obtenir la llavor, la qual no adquiria per compte propi l'agricultor, sinó que la facilitava l'Algodonera. Els pagesos no interactuaven directament amb la concessionària, ja que aquesta repartia les llavors als seus intermediaris, com ara el delegat regional Josep Gay, el capatàs Jaume Rubinat, els auxiliars locals o l'Hermandad de cada municipi, que la lliurava a l'agricultor. La llavor s'adquiria a un preu baix i l'empresa donava certes facilitats per afavorir el conreu, com ara ajornar el pagament. “El Jaume se’n cuidava si algú necessitava la llavor i no la podia pagar; ja ho treia quan cobravem”, explica Rafel Pellicé.

Diario Español de Tarragona, 25 de maig de 1960 (notícia de Torredembarra).

Durant els primers anys, al Baix Gaià s'hi va plantar cotó Jumel, de tipus Egipci, però va abandonar-se en favor del cotó Americà durant la segona meitat dels anys cinquanta, una tendència general a tota la província de Tarragona. El canvi va ser ben rebut pels veïns perquè, si bé el cotó Egipci era de més bona qualitat i es pagava millor, l'Americà era més abundant i “omplies més el sac”, segons Joan Vives, de manera que els beneficis s'acabaven igualant.

Abans de procedir a la sembra del cotó, entre els mesos d'abril i maig, s'havia de preparar la terra. Això significava llaurar-la i posteriorment preparar les rengles amb clots per plantar-hi la llavor. Entre rengles es deixava prop d'un metre de distància, perquè la planta es faria gran i espessa, mentre que els sots distaven tres o quatre pams. Abans d'enterrar-la, alguns dels agricultors deixaven la llavor remullada en aigua una nit, mentre que d'altres senzillament omplien el clot d'aigua en el moment de sembrar-hi la llavor. Al cap de vuit o deu dies, germinava la planta. Durant el creixement de la cotonera, s'havia de fer-ne seguiment i retallar les branques més tristes per deixar les més vigoroses. La cotonera no necessitava una gran quantitat d'aigua i les pluges marcaven la freqüència del rec.

Entre quaranta i seixanta dies després de la floració, començava a aparèixer l'anhelat fruit, cosa que passava en èpoques diferents de l'any, segons si el cotó era Egipci o Americà. La primera varietat era de cicle molt llarg i trigava més temps a madurar, de manera que la fibra no apareixia fins al novembre o desembre, moment en què ja feia molt de fred i la collita s'havia de fer amb roba que resguardés. En canvi, la varietat americana era de cicle més curt i cap al setembre o octubre ja es podia recol·lectar el cotó, època en què el clima no era encara tan ardu.

En la collita del cotó hi participava el màxim nombre de gent. Quan el terreny el portava la mateixa família, sovint hi baixaven tots els membres: el pare, la mare, els fills, i fins i tot avis i tiets, perquè portava feina. Es posaven una mena de davantal amb una gran butxaca frontal a l'altura de la cintura i hi col·locaven el cotó, que es collia recorrent amunt i avall les rengles. Els veïns del Baix Gaià que hi van participar tenen encara present com era la collita i hi ha poques distincions entre les seves experiències. El principal punt de coincidència és la molèstia que causaven les càpsules, dures i fermes, on creixia el fruit. "S'havia d'anar amb compte, perquè la càpsula seca oberta punxava i deixava la mà malament a última hora", recorda Joan Vives. Més enllà d'això, la collita era senzilla i còmoda, perquè s'anava dret i només calia "anar estirant i anar posant" el fruit a la butxaca, segons relata Carme Virgili. "No era pesat, era net", afegeix Pepita Farreras.

Dues instantànies de la família Casasús collint cotó a Torredembarra, durant els anys cinquanta. Autor: Albert Casasús. Fons d'Isabel Suñé.

Un cop a les butxaques dels davantals no hi cabia més cotó, s'apilonava la collita en un racó del camp, per després carregar-la al carro i emmagatzemar-la a casa al final de la jornada. Aquí, el cotó s'estirava sobre una borrasa perquè pogués airejar-se si estava humida; si no, es posava als sacs. “Naltros ho posàvem a dalt al quarto, allà on dormíem”, explica Montserrat Rovira. Pepita Farreras també recorda estendre el cotó “en una habitació gran que teníem a dalt”. Aleshores, només calia esperar que l'empresa vingués a emportar-se els sacs.

Pel que fa a la planta, un cop s'havia recol·lectat el fruit ja no servia per a res. Una de les opcions era trinxar les mates, ja que, d'aquesta manera, fertilitzava la terra per al següent conreu. “En acabat, quan ja s'havia collit tot,

passava el tractor amb la fresa, allò ho triturava i no quedava res”, explica Josep Solé. L'altra possibilitat era cremar la planta un cop arrencada, una pràctica que va arribar a promoure l'Algodonera a través de la premsa local. A principis del 1956, i en compliment d'un ordre del Ministeri d'Agricultura, anunciava que *“todos los agricultores están obligados a destruir por el fuego los rastrejos del algodón, una vez recogida la cosecha”*.¹²

En el conreu del cotó s'hi observava una clara distinció d'activitats segons el gènere, com era habitual en el món rural. A mitjan segle XX, i en plena dictadura franquista, el Baix Gaià era un territori que continuava operant sota un marc mental tradicional i amb uns valors conservadors que havien evolucionat poc. En el moment en què va irrompre el conreu del cotó, la família pagesa tenia encara una estructura patriarcal, en què el marit decidia, i la muller i els fills complien, tant al camp com a casa. Els veïns ho relaten amb tota naturalitat, ja que veïen aquesta divisió de feines com una cosa natural: els homes s'encarregaven de treballar el camp, mentre la dona s'ocupava de les tasques domèstiques i ajudava a la terra. “Ella arreglava la casa, rentava la roba, donava menjar a les gallines, feia el dinar, agafava el cistell i baixava. Dinaven junts i ella ja s'hi quedava fins al vespre”, explica Montserrat Rovira.

A Roda de Berà, Marcel Mercadé (nen) amb la seva germana Laura, la seva mare Pepita Barot Navarro i la seva tieta Natàlia Barot Navarro.
Autor desconegut. Centre d'Estudis Rodencs.

12 *Panadés* de Vilafranca del Penedès, 11 de febrer de 1956.

A l'hort també existia una diferència entre les tasques agrícoles: ell feia les feines més físiques i dures, mentre que a ella se li delegaven altres activitats que requerien menys esforç. “Les dones érem això, un comodí”, afirma Maria Mestre. Segons l'època de l'any, hi havia diferents conreus que calia atendre. A l'estiu, les dones baixaven a collir pebrots, albergínies i tomàquets; arribat el setembre, era hora de fer cap a les avellanes i la vinya; i ja a l'octubre i al novembre, tocava recol·lectar el cotó. “Jo només n'havia collit, plantar ho feien els homes”, relata Rosa Rovira. Com que collir el fruit portava temps, sovint també hi participaven els homes, així com els fills i altres familiars. De fet, la majoria dels testimonis que relaten aquí la seva experiència eren encara ben joves quan van interactuar amb el cotó i, per tant, coneixen especialment la pràctica de la collita, que era la que practicaven els menors. Si hi havia prou feina al camp i es requeria la seva ajuda, fins i tot podien saltar-se hores d'escola per anar-hi.

A més de ser emprades com a comodí als camps que portaven les mateixes famílies, les dones conformaven la major part de les jornaleres, especialment del cotó. Maria Brugarola recorda que el seu pare era masover de Cal Baltasar, a Creixell, i, per tant, cuidava totes les terres que eren propietat d'aquesta família benestant. Més enllà d'organitzar els cultius, també llogava gent per treballar-hi. “Tenia set o vuit dones, les tenia tot l'any. Començaven per les avellanes, després les garrofes o la verema”... i també el cotó. A Altafulla hi havia un cas similar: el de La Fassina. Els pares de Maria Mercè Ballesté eren els masovers de les terres d'aquesta casa, on s'havien fet molts conreus, entre els quals el cotó. Ella mateixa recorda anar-hi per recol·lectar-ne amb “altres dones que baixaven llogades” com a jornaleres.

Recollida del cotó i desmotació

L'Algodonera s'havia encarregat de deixar rotundament clar a través de la premsa que era “*la única entidad autorizada oficialmente por el Estado para la adquisición del algodón de cosecha*”.¹³ Tampoc hi havia motiu per preocupar-se pels pagesos del Baix Gaià, ja que aquí ni hi havia comprador alternatiu ni se sabia on trobar-lo. Durant els primers anys de conreu del cotó a la regió, la concessionària havia publicat anuncis a la premsa en què indicava la ubicació

13 *Diario Español* de Tarragona, 28 de març de 1953.

exacta dels magatzems on els pagesos havien de portar els sacs plens. Ara bé, la ràpida expansió del conreu va fer que l'Algodonera optés per posar un camió a disposició dels agricultors que recorria els pobles del Baix Gaià i facilitava així el procés. El vehicle venia del Vendrell, perquè era el delegat regional qui s'encarregava d'emmagatzemar el cotó abans d'enviar-lo a les desmotadores per processar.

La ruta que feia el camió es compartia amb els auxiliars locals i els sindicats de pagesos, els quals la comunicaven als veïns de cada municipi i, a través del boca-orella, tothom se n'assabentava. Quan era temporada de collita, el vehicle de l'empresa podia passar més d'un cop per cada poble, tenint en compte que les cotoneres no florien sempre alhora i s'havien de fer diverses repassades a la planta fins a tenir tot el fruit recol·lectat. “Venia un *camión*, feia una remesa, però la gent anava collint i al cap d'uns dies venia el camión i en tornàvem a portar”, explica Josep Solé. En una agenda personal, el Jaume Rubinat hi té anotats els moviments que va fer el camió a finals de 1964, probablement del mes de novembre, durant la recollida del cotó a la zona del Baix Gaià:

Día 18 cargar camión en Torre 170 sacos

Día 20 cargar Torre 175 sacos

Lunes Roda

Martes Altafulla

Miércoles Creixell Torre

El cotó es posava en sacs de 30 kg que repartia l'empresa. Hi havia hagut intents d'estafa per part dels pagesos, com ara barrejar diferents qualitats de fibra per rebre'n un preu més elevat del que pertocava. Per això, quan passava el camió pels pobles, hi havia sempre un representant o treballador de l'empresa —fos el delegat regional, l'auxiliar local, un membre de confiança de l'*Hermandad* o el capatàs—, el qual controlava les gestions i anotava el nombre de sacs que s'entregaven i les qualitats del producte. Alguns agricultors amb extensions de terra més grans havien superat la trentena de sacs de cotó al llarg d'una campanya de recollida.

El camió no passava individualment per cada casa, sinó que es dirigia a un punt concret de cada poble. Els cultivadors havien de portar els sacs al punt acordat el dia assenyalat. Als pobles on el sindicat agrícola tenia especial

força i estava activament involucrat en el negoci del cotó, s'havia utilitzat la seva seu com a magatzem. Ara bé, a altres municipis, els representants de l'empresa delegaven aquesta funció als auxiliars locals o, fins i tot, a cases de veïns que tinguessin un bon accés. A Torredembarra, Altafulla i la Pobla de Montornès, els testimonis afirmen que el cotó es passava a recollir a l'edifici de l'Hermidad, mentre que el punt d'entrega havia estat Cal Paulito a Roda de Berà i Cal Cabaler o Cal Brell a Creixell. Posteriorment, tots els sacs es portaven al Vendrell, on es guardaven als magatzems dels Gay, a la carretera del Doctor Robert, 44, abans d'enviar-se a les fàbriques desmotadores per continuar el procés i extreure'n la matèria primera que era útil a la indústria tèxtil. Però aquests moviments eren, generalment, un misteri per als veïns del Baix Gaià, que tan sols es preocupaven per assegurar una bona collita, omplir els sacs i portar-los al lloc indicat per cobrar.

El cotó recol·lectat pels pagesos no era encara apte per al consum industrial. El fruit de la cotonera estava format per la mateixa fibra que era d'utilitat a les fàbriques tèxtils i les llavors de la planta. Abans d'arribar a la indústria, doncs, el cotó havia de passar per un procés fonamental, la desmotació, una operació en què s'arrencava i separava la borra de la llavor. L'expansió del conreu del cotó a tot Espanya va venir acompanyada de la construcció de desenes de factories desmotadores a tot l'Estat. A Catalunya només se'n van instal·lar tres: una a Reus, una a Lleida i una a Tortosa.

La capital del Baix Camp va ser pionera, obrint la primera factoria el 1953, per a cotó Egipci, abans de renovar la maquinària per poder processar també cotó Americà. Durant molts anys, el cotó recol·lectat al Baix Gaià, que abans s'havia enviat a processar a Cullera (València), va ser desmotat a Reus. Precisament, la tria d'aquesta ciutat per a la primera factoria responia a la seva ubicació en el "*centro geométrico*" dels camps de conreu de cotó a tota la província tarragonina, segons indica la memòria de la desmotadora.¹⁴ Pel que fa a la planta lleidatana, oberta el 1957, va rebre el fruit provinent dels camps de la província de Ponent. La desmotadora de Tortosa —ubicada al poble de l'Aldea— no va ser inaugurada fins al 1963 per atendre l'alta demanda al Delta de l'Ebre, si bé també va rebre cotó del Baix Gaià. Tot aquest cotó, un cop

14 Archivo General de la Administración (AGA), Fons Ministeri d'Agricultura, Instituto de Fomento de la Producción de Fibras Textiles.

processat, ja estava llest per abastir la indústria tèxtil nacional, que tenia com a nucli principal la zona de Barcelona i els seus entorns.

L'economia del cotó i la seva desaparició

El darrer pas que quedava per als pagesos era cobrar. Ara bé, a diferència d'altres conreus que es venien per lliure, el cotó no provocava problemes en aquesta matèria més delicada. Com que l'empresa concessionària era l'únic comprador possible, el pagament estava garantit, sense dependre tampoc de les fluctuacions del mercat ni necessitat de regatejar els preus. L'Algodonera es feia càrrec de les gestions i, al cap d'uns dies d'haver entregat els sacs, els agricultors ja cobraven. S'havia d'anar al Vendrell amb els comprovants del lliurament de la fibra i, un cop allà, l'empresa abonava l'import. Maria Dolors Calvet explica que, sovint, el seu pare feia de representant del poble per no haver d'anar-hi tots els veïns. "Moltes vegades li deien 'Vador, com que hi vas per a tu, ves per a mi també'. Jo el recordo allí a la taula quan arribava, 'això és de Cal Pau, això del Josep, això de la Maria'".

CULTIVADORES DE ALGODON

Comunicamos a todos los interesados en este Cultivo que, los precios a que se pagará el algodón en la Campaña 1950, serán los siguientes:

Algodón tipo AMERICANO	Ptas. 9'50 Kg.
" variedad JUMEL	" 12'— "

Para detalles y demás facilidades pueden dirigirse a la Compañía Concesionaria para el Cultivo del Algodón en Cataluña "ALGODONERA DE CATALUÑA, S. A.", Casanova, 52. — BARCELONA, o a sus Representantes:

D. JOSE FRANQUET CIURAKA	
López Peláez, 27, 1ª	TARRAGONA
D. JACINTO SOLANA SERRA	
Calvo Soledad, 8	CAMBRILS
D. JOSE GAY RIGUAL	
Generalísimo, 13	VENDRELL
D. JUAN PAPASEIT BORRAS	
La Cruz, 44	GINESTAR
D. JUAN DURAÍ PORRES	
S. Lázaro, 39	TORTOSA

Diario Español de Tarragona, 25 de febrer de 1950.

Per als agricultors del Baix Gaià, el conreu del cotó va ser una opció econòmicament atractiva en un moment de pobresa generalitzada. “Això del cotó passa com amb molts cultius, se sent la novetat que es paga bé, es cultiva, tothom ho fa durant uns anys”, explica Daniel Rovira. Josep Solé afirma que “va anar molt bé, tothom ho deia”, mentre que Montserrat Rovira també explica que “sentia a la gent dir ‘Ai, sort del cotó!’”. A més, com que la fibra s’entregava a l’empresa tota alhora, també es cobrava la quantia total d’un cop, cosa que era “una bona rebudeta”, segons explicava el mateix Jaume Rubinat. Salvador Arall revelava que, a casa seva, havien arribat a fer 100.000 pessetes del cotó. Unes declaracions que coincideixen amb les afirmacions de la premsa d’aquella època. L’enginyer agrònom José Camino ja assenyalava el 1954 com “*saltan a la vista los beneficios que obtiene el labrador*”¹⁵ amb el cotó, mentre que una breu crònica sobre el conreu a Torredembarra el 1960 destacava “*el elevado rendimiento económico conseguido por los cultivadores de algodón*”.¹⁶

A partir dels anys seixanta, el cotó va deixar de ser tan rendible com ho havia estat d’entrada. Una anàlisi de l’evolució dels preus reals que rebien els pagesos del Baix Gaià de l’*Algodonera* revela que, després d’augmentar progressivament al llarg dels anys cinquanta, la retribució es va congelar de cop a partir del 1960: des d’aleshores i fins al 1964 —últim any pel qual es tenen dades— el preu es va mantenir a 20 pts/kg. Això va provocar que, a mitjans dels anys seixanta, la retribució econòmica del cotó fos la més baixa des del 1949, tenint en compte els preus reals, alterats per la inflació. “Pagaven poc i la gent se’n va cansar”, afirmava Salvador Arall. Hi coincideix Maria Dolors Calvet, que remarca com, després d’un bon inici, la seva família va deixar el cotó “perquè ho pagaven molt més barat”.

Si el 1962 el Baix Gaià havia registrat 183 hectàrees conreades de cotó, un any després aquesta xifra va caure fins a poc més de 100 hectàrees, gairebé la meitat. El retrocés no va aturar-se, i el 1966 només van registrar-se una trentena d’hectàrees de cotó a la subcomarca; tres anys més tard, ja havia desaparegut completament. Així, el principal element que explica la davallada del cotó al Baix Gaià durant els anys seixanta, després de registrar els màxims històrics a principis de la dècada, va ser precisament la congelació de la retribució que

15 *La Mañana* de Lleida, 30 d’abril de 1954.

16 *Diario Español* de Tarragona, 24 de maig de 1960.

rebien els pagesos, cosa que va provocar el desinterès per continuar conreant-ne. D'aquesta possibilitat ja n'havia advertit la premsa el 1958, afirmant que *"la garantía de porvenir en este importante cultivo"* depenia, principalment, de la remuneració que n'obtinguessin els pagesos, i que un descens en el preu podria provocar la desaparició del conreu. *"El estímulo económico es en este, como en otros cultivos, el recurso más seguro para que se obtenga algodón en todos los terrenos que resulten aptos"*, argumentava l'article.¹⁷

La regressió del cotó al Baix Gaià s'emmarca en una tendència molt més generalitzada que va afectar tot Espanya. El zenit a l'Estat va assolir-se el 1962, però, a partir d'aleshores, es va iniciar un retrocés *"tan espectacular como había sido el incremento en los veinte años anteriores"* (RODRÍGUEZ i RUIZ 1996). Dos anys després, ja s'havien perdut 150.000 hectàrees de cotó a tot l'Estat i el 1970 només van registrar-se'n 90.000, una contracció de gairebé el 75% en vuit anys. De fet, de la mateixa manera que l'auge de la planta cotonera s'explica per l'aposta franquista a favor de l'autarquia, el seu declivi també s'explica com a resultat de la política del règim. L'obertura de l'economia espanyola que va promoure el Pla Nacional d'Estabilització Econòmica del 1959, després de dues dècades d'autarquia, va tenir el seu impacte en la producció cotonera a partir del 1962, quan el govern va decretar el final de l'estratègia intervencionista.

El preu de la fibra començaria a dependre a partir d'aleshores de les fluctuacions del mercat internacional, que pagava el cotó a un preu més barat que el que percebien aleshores els pagesos espanyols. Això era una greu amenaça per a la producció nacional i, ja a principis de febrer del 1963, apareixien els primers senyals de *"nerviosismo en los medios relacionados con el algodón ante una posible baja del precio"*.¹⁸ Els agricultors desitjaven protegir el conreu, cosa que només podia passar si l'Estat garantia el control rigorós de les importacions i del preu que percebia al pagès espanyol pel producte. Similarment, les empreses concessionàries anhelaven conservar el sistema pel qual tenien el monopoli de la desmotació de la fibra i l'oligopoli de la seva comercialització (FERNÁNDEZ ROCA 2002). En canvi, per a la influent indústria tèxtil, l'obertura de l'economia i la llibertat d'importació significava que podria aprovisionar-se de fibra estrangera a un preu inferior que la de producció nacional.

¹⁷ *La Mañana* de Lleida, 19 de febrer de 1958.

¹⁸ *Hoja Oficial de la Provincia de Barcelona*, 11 de febrer de 1963.

Per a l'Estat, el problema raïa a compatibilitzar el manteniment dels nivells de producció del conreu de cotó espanyol, més car que l'estranger, amb la conveniència de dotar a la indústria de matèria primera a un preu que la defensés dels productes tèxtils importats. Davant d'aquesta dicotomia, el govern franquista va optar per la passivitat, cosa que, a la pràctica, significava la defensa dels interessos del sector tèxtil. El ministre d'Indústria Gregorio López-Bravo evidenciava aquest posicionament en una entrevista:¹⁹ *“Si la primera materia fuera más barata, el producto terminado podría venderse a menor precio, y todos sabemos que todo mercado depende de una manera muy directa del precio de los productos que se le ofrecen”*. Això només podia aconseguir-se adquirint la fibra a un preu menor al mercat internacional, ara que l'obertura de l'economia ho permetia, o congelant el preu a què es pagava el cotó d'origen espanyol. De fet, es van complir tots dos supòsits, cosa que va provocar l'inevitable retrocés de la producció de cotó nacional.

El Baix Gaià, de la pagesia al turisme

El Baix Gaià havia estat sempre terra de pagesos. Des dels orígens dels municipis, i fins a mitjan segle passat, l'economia era essencialment agrària. La majoria de les terres eren de secà, on predominaven conreus com ara les garrofes, les avellanes, les ametlles, les olives i el raïm, però també hi havia terres de regadiu a la façana litoral, alimentades per les nombroses sínies, on es podien conrear productes d'horta i cereals. El sector primari va mantenir-se fort fins a la dècada dels cinquanta, però, a partir dels anys seixanta, va iniciar una davallada pronunciada mentre que el sector secundari, i especialment el terciari, s'enfortien. Per exemple, a Torredembarra, el nombre d'explotacions agràries va caure en picat en només una dècada: si el 1962 n'hi havia 187, deu anys després aquesta xifra s'havia reduït a 104. A Roda de Berà es cultivaven 944 hectàrees de terres el 1963 —una quantitat similar a la de principis de segle—, però, una dècada més tard, ja se n'havien abandonat 400. I a Altafulla, mentre que el 1960 hi havia 110 agricultors i ramaders —un 36% de la població total—, deu anys després només en quedaven 60, gairebé la meitat.²⁰

19 *La Prensa: diario de la tarde de informacion mundial* de Barcelona, 4 de setembre de 1964

20 AMA: Arxiu personal de Jaume Rubinat, registre d'explotacions per municipis. Vegeu annexos finals.

La principal transformació que va experimentar el Baix Gaià va ser l'arribada del turisme massiu, tant de caràcter nacional com internacional, promocionat pel mateix règim franquista. Ja el març del 1962, el governador civil, Rafael Fernández, va promulgar una ordenança per fomentar el turisme a la província de Tarragona, amb la intenció de "*lograr las máximas posibilidades y rendimiento*" a través del "*favorecimiento de las condiciones de nuestra provincia que hagan más grata la estancia de nuestros visitantes*".²¹ Només uns mesos després, se celebrava la I Asambleu Provincial de Turismo a Tarragona, davant de l' "*extraordinario impulso*" que adquiria el turisme a la demarcació, fenomen que es considerava "*una de nuestras fuentes de crecimiento económico, social y aún cultural*".²²

Al Baix Gaià, els resultats van ser immediats i evidents. Moltes famílies que s'havien dedicat durant generacions al sector agrícola van optar per abandonar el camp i cercar altres oficis. I moltes de les terres de conreu van vendre's, sovint expulsant-ne els pagesos si hi treballaven com a arrendataris, per convertir-se en els càmpings i les urbanitzacions que avui en dia defineixen la geografia litoral de la subcomarca. Precisament, en molts d'aquests camps s'hi havia cultivat cotó durant els anys cinquanta i seixanta. És cert que la davallada d'aquest conreu no rau en l'expansió del turisme, però la seva forta irrupció sí que va significar el final del Baix Gaià agrícola.

FONTS

Bibliografia

CARDÓ I SOLER, Josepa. *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1983.

CASADEVALL I CAMPS, ROBERT. "Aproximació a la població d'Altafulla". *Estudis Altafullencs*, 15. Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1991: 75-88. dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7063982

21 *Diario Español* de Tarragona, 14 de març de 1962.

22 *Diario Español* de Tarragona, 17 de març de 1962.

Disposiciones oficiales más importantes dicatadas sobre el algodón a partir del año 1938. Madrid, Ministerio de Agricultura, 1948.

FERNÁNDEZ ROCA, Francisco Javier. “Las cooperativas algodonerías durante el franquismo”, *Historia Agraria: Revista de Agricultura e Historia Rural*, 24 Múrcia, Universidad de Murcia, 2001: 173–202. dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/197387.pdf

— “El sector agroindustrial del algodón en España: cultivo, desmotación y Estado (1920-1970)” *Revista de Historia Industrial*, 21. Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002: 89–122. doi.org/10.1344/rhi.v0i21.19400

LIRÓ, Luis. “El algodón en España”, *Agricultura: Revista Agropecuaria*, 283. Madrid, Editorial Agrícola Española, 1955: 665-671. mapa.gob.es/ministerio/pags/Biblioteca/Revistas/pdf_Agri%2FAgri_1955_283_completa.pdf

MALUQUER, Jordi. *La política algodонера: 1940-1970*. Barcelona, Banca Catalana, 1973.

MARTORELL, Josep Maria i altres. *Roda de Berà*. Valls, Cossetània, 2006.

MORLÀ, David. *Torredembarra desapareguda*. El Papiol, Efadós, 2023.

NOGUERA, Maria. “De quan el cotó era un dels principals conreus d’Altafulla”, *Estudis Altafullencs*, 30. Altafulla, Centre d’Estudis d’Altafulla, 2006: 123–139. dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7067686

PORTER, Maria i altres. *Altafulla*. Valls, Cossetània, 2001.

RODRÍGUEZ OCAÑA, Antonio i Pedro RUIZ AVILÉS. *El sistema agroindustrial del algodón en España*. Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1996. dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=162949

ROVIRA I GÓMEZ, Salvador.-J. *Història d’Altafulla. III: L’Edat Contemporània 1869-1975*. Tarragona, Silva, 2014.

ROVIRA, Salvador-J. i Pere ANGUERA. *Història de Torredembarra segles XVIII – XX*. Torredembarra, Ajuntament de Torredembarra, 1984.

SOLÉ I MORERA, Marçal. *Roda de Berà: notes històriques*. Tarragona, El Mèdol, 2002.

SUNÉ MORALES, Jordi. *El Baix Gaià al segle XX*. Tarragona, Silva, 2018.

VIVES, M. F. “El treball al camp, la vida de pagès”, *Boi*, 24. Roda de Berà, Les Monges Associació Cultural, 2010: 2–9.

Arxius

- Arxiu Comarcal del Baix Penedès (ACBP)
- Archivo General de la Administración (AGA). Ministerio de Agricultura
- Arxiu Històric de Tarragona (AHT)
- Arxiu Municipal d'Altafulla (AMA)
- Arxiu Municipal de Creixell (AMC)
- Arxiu Municipal de La Pobla de Montornès (AMPM)
- Arxiu Municipal de Reus (AMR)
- Arxiu Municipal de Roda de Berà (AMRB)
- Arxiu Municipal de Torredembarra (AMTO)
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
- Biblioteca Nacional de España (bne)

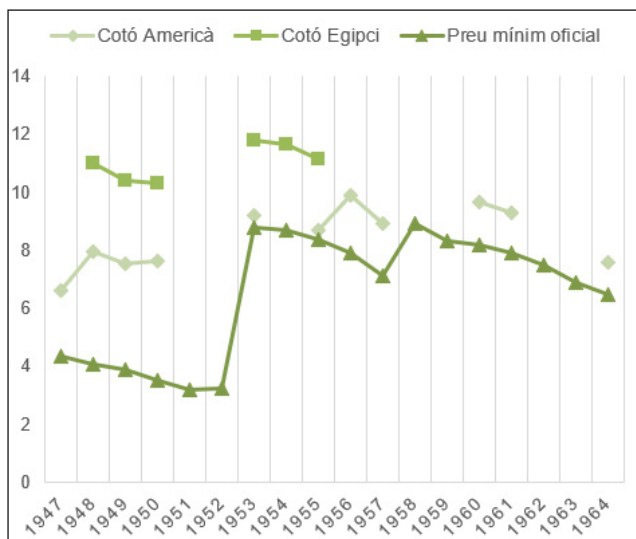
Prensa

- *Diario Español*
- *Hoja Oficial Provincial de Barcelona*
- *La Mañana*
- *La Voz del Bajo Ebro*
- *Noticiero Universal*
- *Panadés*
- *Reus: Semanario de la ciudad*

Fonts orals

Municipi	Nom	d/d naixement	d/d entrevista
Altafulla	Joan Vives Milà	16/09/1932	09/06/2023
Altafulla	Jaume Rubinat Solé	30/01/1933	12/02/2023
Altafulla	Rafel Pellicé Domínguez	17/05/1940	29/06/2023
Altafulla	Pepita Farreras Serramià	27/07/1940	12/02/2023
Altafulla	Carme Virgili Recasens	13/11/1940	14/06/2023
Altafulla	Maria Mercè Ballesté Ramon	24/12/1940	14/06/2023
Altafulla	Maria Virgili Pons	02/05/1942	14/06/2023
Altafulla	Salvador Gatell Gavalda	08/04/1943	09/06/2023
Creixell	Josep Solé Vives	16/04/1933	11/06/2023
Creixell	Maria Brugarola Pirall	14/02/1934	11/06/2023
Creixell	Rosalía Arall Jansà	27/04/1939	28/06/2023
Creixell	Salvador Arall Jansà	16/09/1941	08/07/2023
Creixell	Montserrat Rovira Casasús	26/09/1943	11/06/2023
Creixell	Maria Dolors Calvet Abadia	04/05/1945	20/06/2023
La Pobla de Montornès	Rosa Rovira Mateu	11/02/1929	28/06/2023
Roda de Berà	Josep Coca Font	10/04/1935	12/07/2023
Roda de Berà	Maria Mestre Güixens	22/12/1936	27/06/2023
Roda de Berà	Maria Fe Vives Boronat	20/01/1954	07/06/2023
Torredembarra	Francisco Mata Olivé	10/02/1933	25/07/2023
Torredembarra	Daniel Rovira Solé	03/10/1947	25/07/2023
Torredembarra	Joan Magrinyà Arall	25/03/1954	25/07/2023

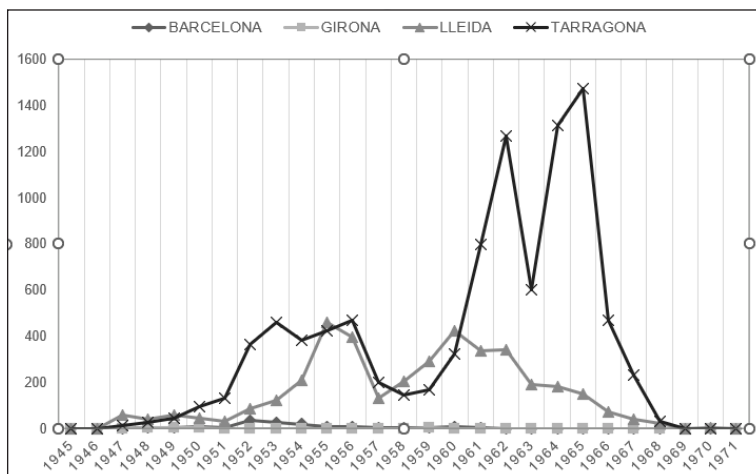
ANNEXOS

Escalat de preus reals del cotó que pagava l'Algodonera de Catalunya, en pessetes.

S'hi marca l'evolució del preu real del cotó Americà, el cotó Egipci i el preu mínim oficial marcat per l'Estat, ajustat segons l'evolució de l'IPC i prenent com a any de referència el 1947. (Elaboració pròpia).

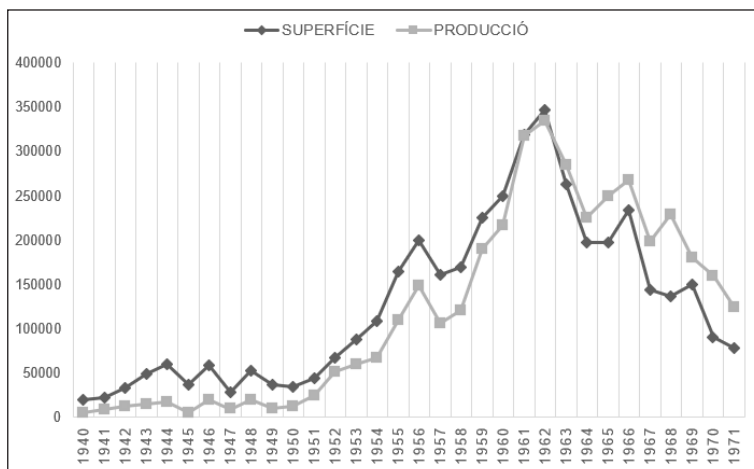
Any	Cotó americà	Coto egipci	Preu mínim oficial	Any	Cotó americà	Coto egipci	Preu mínim oficial
1947	6,6		4,35	1956	9,9		7,9
1948	7,96	11	4,07	1957	8,9		7,1
1949	7,54	10,4	3,86	1958			8,9
1950	7,61	10,3	3,49	1959			8,3
1951			3,18	1960	9,65		8,2
1952			3,25	1961	9,3		7,9
1953	9,2	11,8	8,8	1962			7,5
1954		11,65	8,7	1963			6,9
1955	8,7	11,15	8,35	1964	7,57		6,45

Evolució de la producció de cotó a les quatre províncies catalanes entre el 1945 i el 1971, en tones. Font: Elaboració pròpia a partir de dades dels Anuaris d'Estadística Agrària del MAPA i els Anuaris Estadístics de l'INE.

Any	BCN	GIR	LLE	TGN
1945	0	0	0	0
1946	0	0	0	0
1947	0,5	0,1	57	12,8
1948	4,7	2,5	39,4	24,2
1949	4	4	55,7	43,6
1950	6	3,2	42	95,5
1951	4,1	0	29	130,1
1952	35,7	0	84,5	364
1953	24,7	0	120,1	457,2
1954	28,9	0	209,4	379,9
1955	8,9	0	458,4	424,2
1956	8,3	0	397,3	468,6
1957	2,4	0	132	197,2
1958	3	0	204	143,6

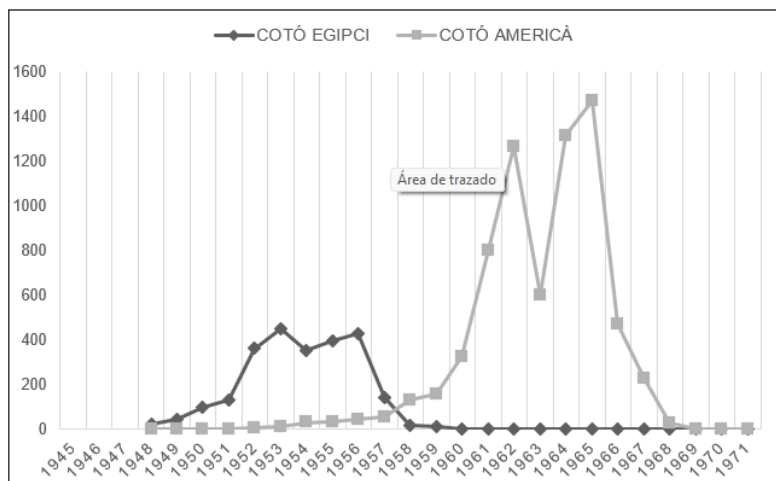
Any	BCN	GIR	LLE	TGN
1959	3	0	291,2	169,2
1960	9,5	0	421,2	324
1961	3	0	334,8	799,3
1962	0	0	341,7	1266,9
1963	0	0	189,1	600,3
1964	0	0	180,8	1311,8
1965	0	0	150	1472,5
1966	0	0	73,5	470,4
1967	0	0	41,5	229
1968	0	0	22,3	28,8
1969	0	0	0	0
1970	0	0	1,3	0,5
1971	0	0	0	0

Evolució de la superfície conreada amb cotó, en hectàrees, i la producció de cotó, en tones, a Espanya entre el 1940 i el 1971. Font: Elaboració pròpia a partir de dades dels Anuaris d'Estadística Agrària del MAPA i els Anuaris Estadístics de l'INE.

Any	Superfície	Producció
1940	19.470	4.654
1941	22.209	9.086,8
1942	33.121	12.809,9
1943	49.318	14.387,9
1944	60.077	16.767,4
1945	36.437	5.614,8
1946	58.199	20.255,7
1947	28.109	9.464,1
1948	53.165	20.181
1949	36.586	9.602
1950	33.913	12.640,4
1951	44.404	24.648,4
1952	67.490	51.803,3
1953	88.398	59.587,1
1954	108.093	66.958,1
1955	164.420	109.894,2

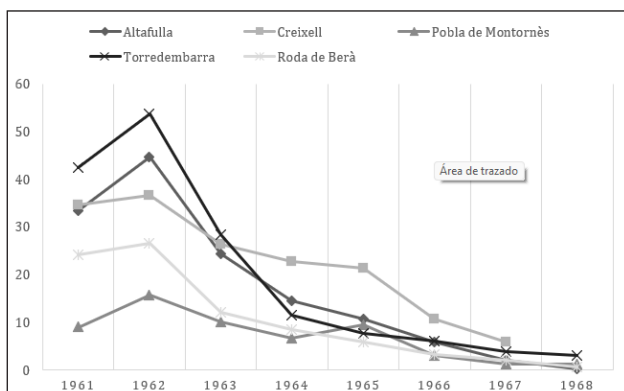
Any	Superfície	Producció
1956	199.995	148.159,4
1957	160.275	106.003,1
1958	168.890	120.677,4
1959	225.318	190.480,3
1960	250.065	217.000
1961	318.734	317.900,1
1962	346.200	334.725,4
1963	262.825	284.960,3
1964	196.710	224.959,7
1965	197.615	249.100
1966	234.052	267.374,7
1967	143.896	198.311,3
1968	136.227	229.171,3
1969	149.887	180.400
1970	90.779	159.762,7
1971	78.318	124.200

Evolució de la producció de cotó Egipci i cotó Americà a la província de Tarragona entre el 1948 i el 1971, en tones. Font: Elaboració pròpia a partir de dades dels Anuaris d'Estadística Agrària del MAPA i els Anuaris Estadístics de l'INE.

Any	Cotó egipci	Cotó americà
1948	24,2	0
1949	43,6	0
1950	95,5	0
1951	130,1	0
1952	359,7	4,3
1953	447	10,2
1954	350	29,9
1955	393,9	30,3
1956	427	41,6
1957	141,5	55,7
1958	16,1	127,5
1959	10	159,2

Any	Cotó egipci	Cotó americà
1960	0	324
1961	0	799,3
1962	0	1.266,9
1963	0	600,3
1964	0	1.311,8
1965	0	1.472,5
1966	0	470,4
1967	0	229
1968	0	28,8
1969	0	0
1970	0	0,5
1971	0	0

Evolució de la superfície conreada amb cotó, en hectàrees, als principals municipis del Baix Gaià entre el 1961 i el 1968. Font: Arxiu personal de Jaume Rubinat, registre d'exploracions per municipis.

Any	Altafulla	Creixell	La Poble de Montornès	Torredembarra	Roda de Berà
1961	33,44	34,63	9	42,42	24,12
1962	44,73	36,57	15,73	53,68	26,57
1963	24,33	26,45	10,16	28,31	12,06
1964	14,55	22,76	6,65	11,45	8,45
1966	10,77	21,33	9,43	7,62	5,84
1967	5,81	10,67	3,15	6,1	3,34
1968	2,02	5,84	1,33	3,79	1,99
1969	0,33	-	1,17	3,13	0,66

Altafulla	81	Montroig	5	Valls	5
Calafell	3	La Poble de Montornès	37	Vilanova i la Geltrú	2
Clarà	5				
Creixell	7	Riudoms	3	El Vendrell	5
Ferran	12	Roda de Berà	40	Vespella	2
La Riera	56	Torredembarra	74	Vila-seca	8

Nombre de pàgines que conreen cotó l'any 1962 a la regió controlada per Jaume Rubinat. En negreta, municipis ubicats al Baix Gaià.

Font: Arxiu personal de Jaume Rubinat, registre d'exploracions per municipis.